

A KÖZÉPISKOLAI DIÁKBIZOTTSÁGOK
TÖRTÉNETÉHEZ (1945—1948)

A felszabadulás utáni hónapokban nemcsak pedagógusok, tanügyigazgatási dolgozók vetették fel a kérdést, hogy milyennek kell lennie a demokratikus nevelés szellemének, alapelveinek, hanem a demokratikus ifjúsági szervezetben is alapvető problémaként került napirendre. A legtöbben egyetértettek abban, hogy közösségi szellemre, a közösség szeretetére, az iskolán belül alakult közösségekben való részvételre és a közös munka örömére kell nevelni tanulóinkat. A közösségi nevelés egyik lényeges alkotó eleme a tanulók önkormányzatának felhasználása a nevelési célok érdekében. Ezt az önkormányzatot — mint új nevelési és önnevelési formát — nem lehetett korszerű játékként vagy átmeneti divatjelenséggként felfogni. Alapvető célja az volt, hogy a tanulás előmozdítása mellett az új iskolákban egy új gyermekideált, ifjúsági diákideált alakítson ki, hogy dicsőségnak számítsaon, ha valaki élenjár a tanulásban, munkában, fegyelmemben, a társak segítségével. A tekintélyen alapuló fegyelmezés helyébe az iskolai- és osztályközösségek belülről fakadó rendjét kellett állítani, amely már önként, tudatosan vállalt fegyelmet biztosított az iskolákban.

A koalíciós időszak középiskoláiban ezeket a pozitív törekvéseket és feladatokat az iskolai, illetve osztálydiákbizottságok igyekeztek elősegíteni, megvalósítani. Jelen dolgozatunkban — amely egy nagyobb tanulmány egyik részlet-problémáját öleli fel — nem törekszünk átfogó feldolgozásra és értékelésre, hanem eddigi kutatásaink közben feltárt adalékokat adjuk közre a hajdani debreceni tankerülethez tartozó középiskolai diákbizottságok felszabadulás utáni történetéből, bizonyos konklúziók levonásával és általánosításával.

A diákbizottságok mint önkormányzati szervek megalakulása

Az egykori források szerint a középfokú oktatási intézmények egy részében már 1945 kora tavaszán öntevékenyen megalakultak a diákbizottságok, az akkor kibontakozó különböző nemzeti-népi bizottságok példája nyomán. Az iskolák növendékeit ezek a diákbizottságok képviselték és kérésüket, kívánságukat közvetítették részben az iskola igazgatójához és tanári karához, részben pedig a különböző állami, társadalmi szervezetekhez. Ez volt az a szerv, amely az iskolát így összekapcsolta a társadalommal és szervezeteivel, a mindennapi élettel.

A komzeti időszakban szinte valamennyi iskolai diákbizottság igen jelentős és komoly munkát végzett; pl. követelték a tanítás és iskolai élet demokratizálását, a reakciós iskolai légkör és szellem megszüntetését, új tanterveket, tankeveket, az oktató és nevelő munka átalakítását, emberséges kapcsolatot tanár és diák között stb. A diákfiatalok így alulról gyakoroltak nyomást a kul-

tuszkormányzatra, hogy legalitásukat kivívják s tevékenységük ne legyen ellen-
tées a régi, jogilag változatlan, ekkor ugyan még érvényben levő — de egyéb-
ként elavult — iskolai rendtartással.

A felszabadult területeken elsőként kell említenünk a debreceni középiskolá-
kat, ahol a demokratikus kibontakozás és az iskolák megnyitásának első napjai-
ban az intézmények jelentős részében a diákbizottságokat megszervezték. Ezek
munkáját, tevékenységét az 1945. február 24-én megválasztott Városi Diák-
bizottság irányította.

A debreceni Tankerületi Főigazgató 1945 áprilisában utasította a középfokú
iskolák igazgatóit, hogy az ifjúság vezetőjével egyetértésben a szombati napokon
— amikor egyébként is a nevelők világnézeti továbbképzése folyt — tartsák
meg az „iskolai ifjúsági egyesületek összejöveteleit”, ezzel mintegy lehetőséget
adva a mozgalmi munka végzésére, illetve az ifjúság politikai, társadalmi tájé-
koztatására.¹ Így pl. a debreceni ref. gimnázium főigazgatósága ezeket az alkalmak-
okat használta fel arra, hogy az alsóbb osztályos növendékeket előadások útján
tájékoztassa „... a most bekövetkező változásokról”, a felső osztályokban
pedig tanári vezetéssel vitauléseket tartottak „... időszerű gazdasági, irodalmi
kérdésekről”.²

A diákbizottságok életrehívása és az iskolákban való meggyökeresedése azt
credményezte, hogy a kultuszkormányzat is napirendre tűzte a diákonkormány-
zati szervek egységes megszervezésének kérdését. A haladó követeléseknek és
törekvéseknek engedve elsőként és hivatalos formában az Országos Köznevelési
Tanács által kiadott Kiegészítő Utasítások c. dokumentumban olvashatunk
először e kérdésről.³ Az utasítás kötelezően előírja, hogy „tegyen kísérletet minden
iskola és minden nevelő a diákonkormányzat józan mértékű bevezetésére... az
idősebb tanulóknak azonban fokozatosan át lehet engedni saját fegyelmi
ügyeik intézését és tovább mindazoknak az ügyeknek megtárgyalását, melyek
őket érdeklik...”. Mi lesz a szerepe a nevelőtestületeknek? Felelősségüket az
Utasítás is aláhúzza és hangsúlyozza: „Ott kell azonban állnia a nevelőnek az
ifjúság mellett, ha a jogokkal való visszaélésnek vagy hanyagságnak tünetei
kezdenek mutatkozni. Neki kell figyelmeztetni arra, hogy minden visszaélés
és minden hanyagság a szabadsággal magával végez, igen rövid idő alatt.”⁴
Az Utasítás felhívja a figyelmet arra is, hogy „a diákonkormányzat tapasztalatait a
mindennapi kérdéseknek szánt órákon lehet megvitatni” s a diákon-
kormányzatnak „élettel való megtöltése alulról kell hogy megtörténjék”.⁴
Az Utasításnak különösen ez a része pezsdítőleg hatott s mozgásba hozta a
tantestületeket és diákokat ott is, ahol eddig nem működtek diákbizottságok.

¹ Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debreceni Kereskedő Társulati Kereskedelmi Leányközép-
iskola ir. VIII. 57/b. 2. cs. 68/1944—45.

² Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Debreceni Tankerületi Főigazgatóság ir. (a továbbiakban:
HBmL, DTF) XXIV. 504/b. 3. cs. G. 80/1946. jelzetű dossziében a depr.-i Ref. Koll. gimnázium-
ának évkönyve az 1944—45. iskolai évről (Kéziratként). Itt olvashatjuk, hogy pl. előadást tar-
tottak többek között: *Nánay Béla, O. Nagy Gábor, Ujfalussy József, Both György* — jelenleg a
debreceni OTE professzora — tanárok. „A szombati foglalkozásokat *Fehér Ottó* VIII. o. tanuló
szervezte s az osztályokban lelkesen és szeretettel vezették a foglalkozásokat: *Huszthy Kálmán,*
Fekete Ferenc, Gacsályi Géza, Puskás Béla, Pál Gyula, Csurgai István hetedik o. tanulók, *Berényi*
Dénes, Szabadfalvi József, Radnay Gyula, Répási József, Péter Zoltán, Balogh Ádám a VI. osztályból.”

³ Kiegészítő Utasítások az 1945/46. iskolai évre, Bp. 1945. Kiadta az Orsz. Köznev. Tanács.

⁴ Id. mű. 9—10—11. oldalakon.

Sajnálattal kell viszont megállapítanunk, hogy a kultuszkormányzat 1948 márciusáig nem sokat tett az egységes önkormányzati szervek megteremtése érdekében. Igaz, a tanulói önkormányzatról vita indult a pedagógiai sajtóban, folyóiratokban, tanügyi apparátusban, de elvi állásfoglalás, konkrét utasítás nem született, pedig a gyakorló pedagógusok legtöbbször ezt várta. 1947 nyarán a budapesti diákifjúság kezdeményezésére a diákönkormányzatról egy alköt sorozat megrendezésére vállalkozott a minisztérium. A résztvevők valamennyien mielőbbi megvalósítását sürgették, példákkal bizonyítva, hogy egyes iskolákban miként alakult meg öntevékenyen az ifjúság kezdeményezése révén a diákönkormányzat, alulról fölfelé épülő demokratikus elvek szerint.^{4a} Abban is egyetértettek, hogy szükséges bizonyos keretű, amely alapján az ország összes középiskoláiban egységesen, de ugyanakkor a helyi sajátosságokat figyelembe véve, differenciáltan is kialakíthatja önkormányzati szerveit a diákifjúság. Sajnos a diákönkormányzatok hivatalos és egységes szervezeteit ekkor még nem sikerült életrehozni. Az iskolákban csak azok a diákbizottságok dolgoztak, amelyeket az ifjúság öntevékenyen szervezett meg tantestületi, főigazgatói elvi hozzájárulás vagy ösztönzés alapján.

Vélemények az iskolai diákbizottságok munkájáról, tevékenységéről

Teljesebb, hitelesebb képet kapunk az iskolai diákönkormányzatok tevékenységéről, ha a debreceni Tankerületi Főigazgatóság irányítása alá tartozó közép-fokú intézmények öntevékeny diákbizottságainak munkájára vetünk egy pillantást. A következőkben azt nézzük meg, hogy az 1946–47-es tanévben a főigazgatói hivatal dolgozói ellenőrzésük során milyen benyomásokat, tapasztalatokat szereztek a diákbizottságok munkájáról és hogyan értékelték azt? GÁSPÁR GYULA h. főigazgató a debreceni piarista gimnáziumban végzett hivatalos iskolalátogatását követő testületi értekezleten — 1947. febr. 22-én — megállapította, hogy „... az intézetben a felszabadulás óta diákbizottság is működik. Február 19-én, összejevetelükön részt vettem és meglelégedéssel hallgattam meg sokirányú tevékenységükről szóló beszámolójukat. Működésükkel egységes diákszellemet, összhangzatos diákmunkásságot építettek ki. A városi diákbizottságban számottevő szerepet töltenek be.”⁵

A debreceni Dóczy leányközépiskola látogatását követő tantestületi értekezleten — 1947. febr. 27-én — NAGY DOMOKOS tanügyi tanácsos hasonlóképpen azt állapította meg, hogy „a diákbizottság működik s ez a tanulók magatartására jó hatással van”.⁶

A szolnoki áll. Verseghy gimnázium diákbizottságáról a tanulmányi felügyelő így írt jelentésében: „A diákönkormányzat működése hasonlít a gyárak üzemi bizottságához. Javasol, fegyvelmez, ítélez. Első javaslatának egyike volt, hogy kiirtja a kaszárnyaszellemet az iskolából. Végrehajtotta. Igen érdekes ötlete, hogy segítkezik tízpercben a felügyelő tanárnak. Harmadik, nagyon bevált feladatuknak tekintik, hogy az igazgatót meghívják óralátogatásra. A diákbizottság kívánja a hiányzás nehezebb igazolását, a fegyelem magasabb fokát, ami a demokrácia megerősödésének a jele a növendékeink között.”⁷

Elmondhatjuk, hogy mindezek a feladatok igen jelentősek voltak, s ma két évtized múltán sem minden középiskolában jutottak el a diákok arra a szintre, amit hajdan a szolnoki verseghysták felmutattak. A néhány hónappal későbbi

^{4a} Köznevelés 1947. aug. 1.

⁵ HBmL. DTF. XXIV. 501/b 1. cs. 10. G. 72/1947.

⁶ Uo. 501/b. 1. cs. 36. P. 72/1947.

⁷ Uo. 501/b. 1. cs. G. 72/1947 iratcsomóban.

igazgatói jelentés is pozitívan értékeli a diákbizottság munkáját: „Az iskola demokratikus nevelésében nagy segítségére van a tanári testületnek a diákönkormányzat. Tevékenységével nagyban hozzájárul a tanár és diák közötti jó kapcsolat elmélyítéséhez, egységes és demokratikus közszellem kialakításához, a jobb tanulmányi eredmény biztosításához” — olvassuk az egykori felterjesztésben.⁸

Közismert, hogy az 1947/48-as tanévben — néhány szélsőségesen reakciós ifjúsági egyesülettől eltekintve — a legkülönbözőbb szervezetek, egyesületek, körök tevékenykedtek középiskoláinkban, amelyeknek munkájáról sem a VKM, sem pedig a tankerületi főigazgató nem rendelkezett megbízható adatokkal. Ugyanakkor az iskola nevelői munkájában, a tanulóifjúság szellemi irányításában és öntevékenységének kifejlesztésében az iskolai ifjúsági egyesületek szerepe és munkája nélkülözhetetlenül fontos tényezővé vált.⁹ Ezért az 1947/48-as iskolai év elején (szept. 15-én) az „ifjúsági egyesületek fokozottabb és eredményesebb munkájának és működésének irányítására, szervezésére és ellenőrzésére” a kultuszminisztérium a debreceni Tankerületi Főigazgatói hivatalban engedélyezte egy ifjúsági szakelőadó beállítását.¹⁰ Az új ifjúsági előadó egyik legfontosabb feladatának tekintette, hogy az iskolákban működő ifjúsági szervezeteket és munkájukat felmérje. Ezért fordult körrendeletben az iskolák igazgatóihoz, hogy a vezetésük alatt álló iskolákban tevékenykedő ifjúsági egyesületekről, munkájukról képet nyerjen. Nemcsak egyszerűen jelentést kért, hanem közölte azokat a kérdéseket is, amikre választ várt.

Ezt a körlevelet nemcsak a tankerület rendelkezése alatt álló közép- és középfokú iskolák igazgatóinak, hanem a tanfelügyelőknek, a katolikus tanügyi főigazgatónak, Révész Imre ref. püspöknek és az evangélikus püspöki hivatalnak is azonos határidővel megküldte a főigazgatói hivatal.¹¹

Néhány nap után már folyamatosan érkeztek az igazgatói jelentések. Számmunkra sem meglepő, hogy az iskolai diákbizottságok munkájával foglalkozik a legtöbb jelentés, pozitív és negatív értelemben egyaránt. Sorakoztassunk fel ezek közül néhányat. A debreceni ref. Dóczi tanítóképző intézet igazgatója szerint az iskolai diákbizottság tagja a 16 osztálymegbízott: „Szószólói az intézeti ifjúság kívánságainak az igazgató előtt és megfordítva. Szerencsés kiválasztás esetén a növendékek és tanári testület között a nevelés szempontjából felbecsülhetetlen összhangot tudnak teremteni. Megkönnyítik a fegyelmézést; tandíj és egyéb kedvezmények adásánál nélkülözhetetlen a véleményük. Debrecen város diákbizottságával az összeköttetést ápoltuk.”¹²

A debreceni piarista gimnázium igazgatója írja: „Iskolai diákbizottságunk a kereskedelmi iskolával együtt alkot egységes szervezetet. Minden osztály két megbízottja által vett részt az együttes üléseken. Ezeken minden problémát megvitattak a tagok. A nagyobbak példája jó hatással volt a kisebbekre: A megbeszélések alapján megszervezték az iskolai rendőrséget a rend és fegyelmé- biztosítására.”¹³ A hajdúnánási ref. gimnáziumban a „Diákbizottság 1946. májr-

⁸ Uo. 5. G. 72/1947.

⁹ HBmL. DTF. XXIV. 501/a. 43. cs. 2590/1947. „Körlevél valamennyi közvetlen rendelkezésem alatt álló közép- és középfokú iskola igazgatójának.”

¹⁰ Ezt a munkakört a debr-i tanker. főig.-on elsőként Csernik József áll. gimn. tanár látta el közmegelegedésre.

¹¹ A 9-es lábjegyzet alatt idézett körlevél.

¹² HBmL. DTF. XXIV. 501/a. 43. cs. 2590/1947.

¹³ Uo. 43. cs. 2. F. 2590/1947.

cius óta működik — osztályonként két-két taggal. A bizottság megtárgyalja az ifjúságot és az intézetet érintő aktuális kérdéseket. Működése súrlódásmentes volt s jó eszköz arra, hogy bizalmas légkör alakuljon ki általa az iskola vezetője és az ifjúság reprezentánsai között.”¹⁴ A törökszentmiklósi községi polgári iskola igazgatója szerint az iskolai diákbizottságnak csak „... a tanulók között előforduló kisebb fegyelmi vétségek ellenőrzésére, kivizsgálására és büntetésére” terjedt ki a funkciója, s véleménye szerint is „eddig így bevált”.¹⁵ A túrkevei állami polgári iskola igazgatója is pozitív eredményekről számolt be: „Eddigi munkája a tanulók tiszteletadásában, irányításában, önfegyelmezésében, az iskolai rend és tisztaság fenntartásában eredményt mutató. A tanulók kötelesegteljesítése is jobb az eddiginél.”¹⁶

A hajdúszoboszlói állami polgári fiú- és leányiskola diákbizottságának tagjai a „basáskodás legkisebb látszata nélkül is eredményesen működnek közre a tanulók jellembeli fejlődésének helyes irányításában, önfegyelmezésben és általában az egészséges diákönkormányzat kialakításában. Kisebb fegyelmi kilengéseket maguk intéznek el, ill. nyomoznak ki és az eredményt jelentik az osztályfőnököknek. E téren különösen fontos a szerepük, mert lelki és korbelti adottságuknál fogva közelebb állnak a tanulókhoz, mint a tanár. Működésük eredményeképpen ... el fognak tűnni a folyton fecsegő, besúgó, basáskodó és egyéb, a nevelés szempontjából annyira káros diáktípusok.”¹⁷

A jászberényi állami Lehel Vezér gimnázium diákbizottsága „intézte az elmúlt három tanévben az osztályok fűtését. Ők szereztek be a fűtőanyagot és az első két évben a fűtési munkát is maguk végezték, beosvva az osztály tanulóit hetenként váltakozva. A fegyelmi ügyeknek az osztály megbízottakkal való megbeszélése, véleményüknek meghallgatása növelte az osztályok fegyelmezettségét, önfegyelmezésre készítette az osztályokat. A felsőbb osztályok osztály megbízottjai rendezték az iskolai ünnepélyeket, előteremtették az ünnepélyekhez szükséges kellékeket és kivették részüket a műsor összeállításában.”¹⁸

Néhány jellemző példát legyen szabad még kiemelnünk: „A diákbizottság dolgozta ki egész éven át az ifjúság minden iskolán kívüli tevékenységének tervét”,¹⁹ „érdemi munkát ... tandíj-kedvezmények és szociális ösztöndíjak odaítélése körül végzett alapos, gondos, reális javaslataival. Az idén ... az osztály szociális kataszterének elkészítése, a belső fegyelem megszilárdítása” szerepel a célkitűzések között.²⁰ Máshol „tevékenyen hozzájárult az iskola épületeinek rendbehozásához, száműzte az iskolából a káromkodást, megszünt a dohányzás ...”²¹

Részben a tankerület, részben az ország más iskoláiban működő diákbizottságok egységes elvek szerinti működésével, tevékenységével kapcsolatban is olvashatunk igényeket. A budapesti Szilágyi Erzsébet leánygimnázium igazgatója már 1945 végén megfogalmazta azt az egyébként igen jogos igényt, hogy „kívánatos lenne egy helyiségben működő ... iskolák ifjúsági bizottságának néhány hónaponként közös megbeszélést tartani ...”²² A hajdúnánási gimnázium

¹⁴ Uo. 43. cs. 2590/1947. A ref. egyházker. jelentései között.

¹⁵ Uo. 43. cs. 21. P. 2590/1947.

¹⁶ Uo. 43. cs. 18. P. 2590/1947.

¹⁷ Uo. 43. cs. 12. P. 2590/1947.

¹⁸ Uo. 43. cs. 2. G. 2590/1947.

¹⁹ Uo. 1. F. 2590/1947.

²⁰ Uo. 43. cs. 2590/1947.

²¹ Uo. 5. G. 2590/1947.

²² *Simon Gyula*: Köznevelési dokumentumok a felszabadulás évéből. Tanulmányok a nevelés-tudomány köréből 1965. Bp. 1966. 448.

zium igazgatója is ezt javasolta a tankerületi főigazgatónak küldött jelentésében: „Szükségesnek találnám egy, a tankerület valamennyi iskolájának kiküldötteiből álló nagy értekezletnek Debrecenbe való összehívását és az alapelvek tisztázását (1947. okt. 8.).”²³

Találkozunk negatív véleményekkel és tapasztalatokkal is. A dévaványai állami polgári fiú- és leányiskola igazgatója szerint a tanulók „nem elég érettek az önkormányzatra. Önálló tevékenységet kifejezni nem tudnak. Irányítással és biztatással lehet döntésre bírni őket.”²⁴ A debreceni Fazekas Gimnázium igazgatója szerint is „a várt eredmények elmaradnak: sem az önfegyelmzésben, sem az ifjúság helyes irányításában, sem az iskola nevelői munkájában nem eredményezett eddig a diákönkormányzat jóformán semmit. Ifjúságunk egyelőre éretlen arra, hogy ügyeinek egy részét maga intézze, illetőleg irányítsa . . . Az elmúlt esztendőben több alkalommal lehetett tapasztalni, hogy a diákönkormányzat hajlamos arra, hogy az ifjúság érdekvédelmi szervévé váljék az iskolával szemben. Pl. többször kérték, hogy rendezzek be nekik dohányzó termet, ahol tízpercben dohányozhatnak, . . . ne alkalmazzak fegyelmi büntetést a diákönkormányzat előzetes jóváhagyása nélkül . . .”. Ezeknek a követeléseknek egy részük jogos volt, egy részük viszont ma is vitatott. Azonban előfordult túlzott, szélsőséges, avantgardista törekvés is, amit bizony el kell ítélnünk. Joggal panaszolja az igazgató, hogy „. . . éppen a felsőbb osztályokban választanak a diákok zavaros gondolkodású, rosszul tanuló, kifogásolható magaviseletű osztálytársakat az Osztálybizottságokba”, az ilyen összetételű bizottság kérte pl., hogy „. . . ne követeljem meg a pontos iskolába járást, mert aki beiratkozott az ügyis pontosan látogatja az iskolát, . . . ne igyekezzem a növendékeket illendő köszönésre tanítani, mert ez elavult társadalmi szokás . . ., tanító tanárokat maguk válogassák össze stb.”. Ez esetben indokolt volt az igazgatónak az a megállapítása és intézkedése, hogy „e túlkapások éretlen . . . az ifjúság fiatalos hevességével . . ., a demokrácia alapelveinek rossz értelmezéséből magyarázható követelések miatt kénytelen voltam az elmúlt tanévben a diákönkormányzat működését átmenetileg megszüntetni, s új választásokat elrendelni”. Végül megállapítja, hogy az idei iskolabizottság tagjai „a tavalyinál valamivel eredményesebb munkát ígérnek, de az elérhető eredmény nem áll arányban azzal a fáradságos munkával, amelyet részben én, részben a tanári testület tagjai a diákönkormányzattal kapcsolatban kifejtetek”.²⁵

Hasonló negatív tapasztalatról számol be a Debreceni Református Kollégium Tanítóképző Intézete is: a diákbizottságnak „a vezető tanár nem látja értelmét, mert az ifjúság még nem érti meg a mozgalom rendeltetését, de az ifjúságot ránevelhetőknek tartja”. Az igazgató szerint is „. . . amit dolgozik, helyes lenne, de a múlt évi és ezévi tapasztalat az, hogy ennek nem tud megfelelni, sőt akadályozza az iskola építő munkáját”.²⁶

A tiszapolgári állami polgári iskola igazgatója azt tette szóvá, hogy náluk már az „1945—46. iskolai évben meg lett . . . szervezve a diákönkormányzat, de mivel a vezető tanár nem sok gondot fordított rá, azért sem nevelői hatást nem gyakorolt a tanulóifjúságra, sem a fegyelmzés tekintetében nem ért el eredményt”. Ugyanakkor bízik is a diákbizottság tevékenységében s annak az óhajának ad kifejezést, hogy „jövőre hatásosabb működése remélhető”.²⁷

Más iskolák a diákbizottságok hatáskörét leszűkítik, azzal indokolva, hogy „hatáskörének bővítésére a mi ifjúságunk már csak koránál fogva sem alkalmas, így a tanártestületnek ez nincs

²³ HBmL. DTF. XXIV. 501/a. 43. cs. 2590/1947. Ref. egyházkerület jelentései között.

²⁴ Uo. 9. P. 2590/1947.

²⁵ Uo. 1. G. 2590/1947.

²⁶ Uo. 2590/1947. alapszám alatt.

²⁷ Uo. 43. cs. 16. P. 2590/1947.

is szándékában”.²⁸ Általános és egy kicsit tipikus megállapítás, hogy a diákbizottságok „nehezen szoknak bele abba, hogy életüket öntevékenyen irányítsák”,²⁹ „megalakult . . . de eddig említésre méltó munkát nem fejtett ki”,³⁰ vagy „általános véleménye a tanártestületnek, hogy ezen a fokon még igen korlátozott lehet ennek szerepe. Ítékezésükben nem tárgyilagosak, részrehajlók, félénkek, igen sokszor túl szigorúak.”³¹

A pozitív és negatív példák, az érvek és ellenérvek — bármennyire is rendelkezésünkre állnak — további felsorolásuktól el kell tekintenünk, mert eredeti szándékunktól térítene el bennünket.

A korábbiakban utaltunk arra, hogy a debreceni Tankerületi Főigazgatóság felmérte az iskolákban működő ifjúsági egyesületeket és azok tevékenységét. A következőkben azt nézzük meg, hogy mi lett ezen felmérésnek az eredménye. 1947. október—november hónapban a jelentések nagyrészt befutottak. Bennünket elsősorban a közép- és középfokú iskolák adatai érdekelnék s ezért csak ezeket az adatokat tekintjük át.

1. A tankerület gimnáziumainak száma 25 volt. Befutott 21 gimnázium jelentése: Ezek közül diákbizottság működött 14 iskolában (Jászapáti Széchenyi István Gimn., Szolnoki Állami Bánffy Katalin Leánygimnázium, Berettyóújfalui Állami Segélyezett Községi Gimnázium, Nyíregyházi katolikus tanulmányalapi Gimnázium, Debreceni állami Fazekas Gimnázium, Jászberényi Áll. Lehel Vezér Gimn., Szolnoki áll. Verseghy Ferenc Gimn., Kisvárdai áll. Bessenyei György Gimnázium, Törökszentmiklósi községi Gimnázium, Hajdúnánási ref. Gimnázium, Hajdúböszörményi Bocskai ref. Gimnázium, Hajdúszoboszlói áll. Gimnázium, Nyíregyházi Kossuth Gimnázium, Nyíregyházi evangélikus Geduly Leánygimnázium), és nem működött 7 intézetben: 4 református és 3 állami, illetve községi gimnáziumban (Nagykállói állami Szabolcs Vezér Gimnázium, Mátészalkai községi Gimnázium, Mezőtúri állami Teleki Blanka Leánygimnázium, Debreceni ref. Dóczy Leánygimnázium, Debreceni ref. Kollégium Gimnáziuma, Kisújszállási ref. Gimnázium, Mezőtúri ref. Gimnázium). Nem küldött be semmiféle jelentést a Debreceni róm. kat. Gimnázium, a Nyíregyházi róm. kat. Leánygimnázium, a Debreceni róm. kat. Leánygimnázium és a Karcagi ref. Gimnázium. Tehát a jelentést küldött gimnáziumok 66,6⁰/₀-ában működtek — inkább jól, mint rosszul — diákbizottságok.

2. A tanító-, tanítónőképzők és líceumok száma 8 volt;³² jelentést küldött 5, és ezek közül valamennyiben működött diákbizottság (Debreceni ref. Koll. Tanítóképző intézet, Debreceni ref. Dóczy Leánynevelő Intézet, Leánylíceum és Tanítónőképző Intézet, Nyíregyházi állami Líceum és Tanítóképző Intézet, Jászberényi állami Líceum és Tanítóképző Intézet). Egyáltalán nem küldött jelentést a Debreceni róm. kat. Tanítónőképző, a Kisvárdai róm. kat. Tanítónőképző és a Hajdúdorogi gör. kat. Tanítóképző és Líceum.

Tehát a debreceni Tankerületi Főigazgatóság felügyelete alá tartozó Bihar, Szabolcs, Szatmár-Bereg, Jász-Nagykun-Szolnok, Hajdú vármegyék és Debrecen város gimnáziumainak, tanító-, tanítónőképző és líceumainak száma összesen 33. Jelentést küldött 26, s ezek közül 19-ben működött diákbizottság. Ez a 19 a

²⁸ Uo. 21. P. 2590/1947.

²⁹ Uo. 9. G. 2590/1947.

³⁰ Uo. 10. P. 2590/1947.

³¹ Uo. 40. P. 2590/1947.

³² HBmL. Hajdú-Bihar megye Tanácsa VB. Oktatási és Népművelési Osztályának iratai 1950—1951. XXIII. 12. 14. cs. 1600/950—51. 1. dossziében található kimutatás a debr.-i tanker. gimnáziumairól, tanító(nő)képző intézeteiről és a polgári iskolákról.

jelentést küldött iskolák 73,07%-a. Hét iskolában nem szervezték meg a diákbizottságot s ez a jelentést küldött iskolák 26,93%-a.³³ Tehát amint látjuk, 1947 novemberében a gimnáziumok, a tanító(nő)képzők és liceumok 73,07%-ában a diákbizottságok eredményesen működtek is.

A debreceni tankerület főigazgatója, GACSÁLYI SÁNDOR a tankerületben működő diákbizottságokról joggal állapította meg, mintegy összefoglalásként is, hogy a „debreceni tankerület több iskolájában működik diákbizottság, az eddig tapasztaltak szerint jó eredménnyel. Az ifjúság nem él vissza a kapott lehetőségekkel. Megnövekedett szabadságát józan mérséklettel élvezi. Mint összekötő szerv a tanulóifjúság és a tanári testület között, hasznos szolgálatot tesz s emellett bizonyos fokú önállóságra is nevel”.³⁴ A haladó diákok mellett a pedagógusok, a nevelők is mindjobbban felismerték e szervek jelentőségét és harcoltak is megteremtésükért. Viszont azt is meg kell jegyeznünk, hogy nem egy diákbizottság a kezdeti jelentős eredmények után elszürkült, elsorvadt, szétesett, mint például a debreceni ref. Kollégium gimnáziumában.

Kísérlet az iskolai diákbizottságok összefogására

Azokban a városokban, ahol több középiskola, illetve középiskolai diákbizottság működött, megszervezték a városi diákbizottságot is. Mint ismeretes, Debrecenben 1945. február 24-én került sor az első diáknagygyűlés megrendezésére,³⁵ amelyen megválasztották a városi diákbizottság tagjait. Ezen a nagygyűlésen KÖTE SÁNDOR tanítóképzős növendék ismertette „az ifjúság iskolapolitikai programját”, amelyet vita követett. A vita lezárása után a diáknagygyűlés a diákbizottság tagjaira bízta „a diákság iskolapolitikai programjának részletes kidolgozását”. Ezek alapján kezdte el munkáját a debreceni középiskolás tanulóifjúság Városi Diákbizottsága. Ez a diákbizottság is kidolgozta javaslatait a középfokú oktatás megreformálásával kapcsolatban, amit a második debreceni diáknagygyűlésen (1945. ápr. 7.) vitattak meg és fogadtak el. Ezt a memorandumot részben a VKM-nek, részben a debreceni tankerületi főigazgatónak is megküldték.³⁶ E tervszöveggel — különösen a tanító- és tanítónőképzőkre vonatkozó elképzeléseivel — nem mindenben értett egyet a debreceni református tanítóképző intézet diákbizottsága s így ők külön tervszöveget készítettek a tanítóképzők megreformálására.³⁷

A Városi Diákbizottság az említett igen lényeges oktatáspolitikai tevékenysége mellett többek között kulturális előadássorozat megrendezését is vállalta — Lélektől lélekig címen — külön az ifjúság és külön az érdeklődő közönség számára. Ezek az előadások a magyar kultúra szépségeit mutatták meg „népdalokban, népi játékokban, népballadákban és különösen sok népi táncban MOLNÁR ISTVÁNNAK, a kiváló magyar népi táncgyűjtőnek és táncművésznek a közre-

³³ HBmL. DTF. XXIV. 501/a. 43. cs. 2590/1947. sz. iratkötegből a szerző által készített statisztika.

³⁴ HBmL. DTF. XXIV. 501/b. 1. cs. 19. G. 72/1947.

³⁵ Hajdú megyei Néplap 1945. febr. 25. 5. old.

³⁶ Hajdú-Bihar megye és Debrecen eseménynaptára 1945—1948. Debr. 1970. Kiadta a H—B. megyei Tanács VB. Műv. Oszt. 2—3. old.

³⁷ Vaskó László: Debreceni javaslatok a közoktatásügy demokratikus átalakítására 1945 tavaszán. Kézirat 1970. „A tanítás átszervezése” c. melléklet.

működésével”.³⁸ 1947 áprilisában pedig faliújságversenyt hirdetett szintén a debreceni ifjúság számára. A versenyben öt gimnázium ifjúsága vett részt. A bírálóbizottság szerint „Mind az öt pályamű bizonyoságot tesz az ifjúságnak a diákélet és a közélet iránti érdeklődéséről”.³⁹ Nyiregyházán pl. 1946. október 24-én az iskolák diákbizottságainak küldöttei „felkeresték a város polgármesterét s előterjesztették a tanulóifjúság követeléseit: az egyik a progresszív tandíjra vonatkozott, a másik, hogy a pedagógusok jobb fizetést kapjanak... sürgették ezenkívül a nyugati életformát dicsőítő ponyvairodalom betiltását, a szegény gyerekek részére kollégium felállítását”.⁴⁰

A diákbizottságok országos összefogására is történtek kísérletek. A különböző iskolabizottságok egybefogása és közös irányítása már 1945-ben időszerűvé és aktuálissá vált s így került sor az Iskolai Bizottságok Országos Központjának a megszervezésére.⁴¹ E központi szervezet koordináló irányító munkássága nem volt jelentős, mert részben az iskolai bizottságok sajátos problémáik megoldásához nem igényelték segítségét, általános direktívákat pedig nem adott ki s így irányító tevékenysége ki sem alakulhatott, másrészt viszont a kezdeti nekibuzdulás után a helyi bizottságok egy része nem találta meg a számára legmegfelelőbb feladatokat, a diákság életében való irányító szerepüket, tekintélyüket elvesztették, sőt munkájuk elé nemegyszer az iskolák egyes vezetői is akadályokat gördítettek. Mindezek következtében nem egy bizottság meg is szűnt funkcionálni.

Itt kell utalnunk az iskolai 48-as bizottságok Országos Kongresszusára, amit a MIOT Diákbizottsága hívott össze 1947. május 24-re Budapesten. Célja az volt, hogy a centenárium méltó megünneplésére az iskolai 48-as bizottságok legfontosabb tevékenységét meghatározza, munkáját koordinálja s a bizottságokat összefogja és irányítsa.⁴² E célkitűzést a MIOT Diákbizottsága kellő körültekintéssel eredményesen oldotta meg. Az Országos Kongresszus összehívása az említetteken túlmenően jelentős volt azért is, mert ez volt az első összejövetel a magyar tanulóifjúság történetében, ahol a középiskolák demokratikusan választott küldöttekkel képviseltették magukat. Az iskolai 48-as bizottságokkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a felszabadulás óta, korábban ekkora mértékben nem tapasztalt mozgalmi-társadalmi-újjaépítési munka indult a középiskolákban s ezzel egyben a diákönkormányzatok egységes szervezeti formái is létrejöttek, megalakultak, hogy 1948 márciusában a VKM részéről hivatalosan is elismert diákönkormányzati szervezetben minél mozgalmasabb és tartalmasabb élet bontakozhassék ki.

Összegezés

A diákbizottságok tevékenységét meghatározták a belpolitikai küzdelmek, az iskolák növendékeinek szociális megoszlása, agilitása, harcossága és nem utolsósorban a tanári testület összetétele, az ifjúsághoz, a haladáshoz való viszonya, progresszivitása. Különösen sok múltott a tanácsadó tanárokon. Adataink birtokában nem lenne szerencsés országos vonatkozásban általánosítani, végső

³⁸ HBmL. DTF. XXIV. 501/a. 12. cs. 101/1946.

³⁹ HBmL. Debr.-i gyakorló gimn. ir. XXVI. 34/b. 1. cs. 251/1947.

⁴⁰ *Merényi László*: Iskolaugy Szabolcsban 1945–47-ben. Pedagógiai Szemle, 1970. 4. sz. 374.

⁴¹ *Várhegyi György*: Diákságunk három éve. Negyvenötől negyvennyolcig. A magyar ifjúság könyve. Bp. 1948. 213.

⁴² HBmL. Debr.-i. Ker. Társulati ker. leányközéppisk. ir. VIII. 57/b. 2. cs. 188/1946–47.

következtetéseket levonni, viszont azt mindenesetre jelezhetjük, hogy ha a debreceni tankerület területén — amely az ország területének kb. $\frac{1}{6}$ -át ölelte fel — a fentiek szerint alakult a helyzet, akkor ettől csak minimális eltérés mutatkozhat országos vonatkozásban.

Ezek a tények is bizonyították, hogy amíg egy részről a pedagógiai sajtóban vitáztak, cikkeztek a kérdéstről — s a kultuszkormányzat is bizonytalankodott az egyértelmű állásfoglalás helyett — a gyakorlat rendkívül gazdag és sokrétű tapasztalatokat szolgáltatott és ösztönzésül szolgált a diákság mozgalmi és önkormányzati szerveinek mielőbbi megoldásához. Az alulról jövő kezdeményezésnek igen szép példáit, számtalan variánsát szolgáltatották, nemegyszer nyomást gyakorolva a felsőbb szervekre, esetleg a VKM-re is.

A helyenként előforduló hiányosságok ellenére is a középiskolai diákbizottságok elsősorban az iskolai, de a társadalmi élet legkülönbözőbb területén is eredményesen tevékenykedtek. Mozgósították a diákifjakat a sérült iskolák újjáépítésére, a hiányzó felszerelések pótlására, szertárak gyarapítására s egyéb társadalmi munkára ösztönöztek. Központi szerepet vállaltak az iskolák tanulmányi- és munkafegyelmének megszilárdításában s a diákság öntudatának felkeltésében, ébrentartásában. Kisebb fegyelmi ügyek lefolytatását vállalták magukra, harcoltak a hiányzás, a nem éppen kívánatos beszédstílus ellen. Kapcsolatot teremtettek a testvériskolák diákbizottságaival, a társadalom egyéb közösségeivel. Az iskolákban forradalmi magot alkotva mozgósították a diákifjúságot a reakció elleni egységes fellépésre s jelentős volt az a szerepük is, amit mozgalmi-politikai vonatkozásban, az ifjúság politikai nevelése érdekében kifejtettek. Növelte a diákfiatalok felelősségérzetét és felelősségvállalását, fokozta az önnevelés igényét, szorgalmazta és napirenden tartotta a közösségi nevelés kibontakoztatását.

Annak ellenére, hogy fiatal, tradíciókkal nem rendelkező szervezetről volt szó, az ifjúság a legtöbb iskolában általános érdeklődéssel viseltetett irányában, szemmel tartotta munkáját. A diákok többsége hasznosnak ítélte e bizottságokat, olyan testületet láttak benne, amely képviseli érdekeiket s az intézkedéseinek nagyobb volt a súlya, mint a korábbi idők kijelölt diákvezetőinek.

A tanárok és igazgatók nagy része is úgy ítélte meg e bizottságokat, hogy igen komolyan fogták fel megbízatásukat és a tanártestülettel együtt arra törekedtek, hogy a kitűzött feladatokat, célokat minél eredményesebben valóra is váltsák, megvalósítsák. Különösen nagyra értékelték a diákifjúság bevonását az iskolai közösségi élet megszervezésébe s nevelési szempontból is elvitathatatlan volt tevékenységük a demokratikus iskola megteremtéséért vívott csatározásokban, a diákság progresszív közvéleményének formálásában.

Megállapíthatjuk, hogy a felekezeti iskolák döntő többségében is viszonylag korán megalakultak a diákbizottságok és sokkal öntevékenyebbek, lendületesebbek, forradalmibbak voltak, mint némely állami vagy községi középiskolában. Debrecenben is a ref. tanítóképző, a ref. gimnázium, a piarista gimnázium diákbizottsága erős testület volt s a városi szervezetben is meghatározó volt tevékenységük. Ennek okát abban kell keresnünk, hogy ezekben az iskolákban a felszabadulás után szabadabb légkör alakult ki. Az iskolák munkás- és parasztszármaszús diákjai, akik legtöbb esetben a tanulásban is élenjártak, magukhoz ragadták a vezető-kezdeményező szerepet, felismerve vagy ösztönösen is megsejtve az új idők demokratikus törekvéseit. Ösztönzőleg hatott erre az ifjúságra részben a tankerületi főigazgató említett rendelete, részben pedig a VKM-nek 1945. március 1-én megjelent Általános Utasítása, amely lehetőséget biztosított

a fiataloknak a politizálásra, arra, hogy a demokratikus ifjúsági szervezet munkájába bekapcsolódhassanak.⁴³ A korábban visszafojtott s most felszabadult szellem szárnyalása önálló alkotásra és tetterre sarkallta az ifjúságot.

A tanári testület és a felügyeleti szerv míg tétován és bizonytalanul szemlélte az események alakulását s egy helyben topogott, az ifjúság cselekedett. 1947/48-ban viszont ezek a jól működő agilis diákbizottságok elszürkültek, széthullottak. Vajon ennek mi volt az oka? Azok, akik nem szimpatizáltak a népi rendszerrel, lassan rendezték soraikat s támadásba lendültek és az ifjúságot is igyekeztek céljaik megvalósítása érdekében felhasználni, szembeállítani a forradalommal. A tanártestületek, az egyházi felügyeleti szervek tudatosan más irányba terelték a fiatalok érdeklődési körét, a demokratikus szerveket az iskolákból kiűldözték, vagy éppen párhuzamos felekezeti önkormányzati szerveket hoztak létre, mint pl. a Katolikus vagy a Református Diákbizottság.

Azokban a középiskolákban, amelyekben az „iskolai diákbizottságok”, majd az „iskolai 48-as bizottságok” megalakultak, tevékenykedtek, ezek jelentették a forradalmi magot. A diákok nagy része ezek mögé a bizottságok mögé zárkózott fel, állást foglalva a népi rendszer mellett. Mint önkormányzati szervek is jelentős szerepet játszottak az iskolai és iskolán kívüli mozgalmi-politikai életben. Szerves tartozékai voltak a koalíciós időszak sokszínű iskolakultúrájának. Ezek a demokratikus bizottságok készítették elő a talajt a középiskolások egyetemes rétegszervezete, a Diákszövetség számára, amit 1948 márciusában a VKM is legális diákönkormányzati szervként ismert el valamennyi középiskolában.

⁴³ VKM. 56002/1945. sz. Általános Utasítás az 1944—45. évre. Hivatalos Közlöny 1945. ápr. 1.